

ПОДІЛЛЯ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена перебуванню співробітника Тимчасової комісії з розгляду давніх актів (Київської археографічної комісії), художника, автора «Кобзаря» Тараса Шевченка в Кам'янці–Подільському 1846 року. Як відомо, він був відправлений генерал – губернатором Дмитром Бібіковим в експедицію по Київській, Подільській та Волинській губернії для збору фольклорно – етнографічного й документального матеріалу для Київської археографічної комісії, яка діяла під його патронатом. Автори використовуючи маловідомі факти, мемуарні джерела, архівні записи намагаються скласти загальну картину не лише фактичного пересування Тараса Григоровича по території губернії, а й проаналізувати вплив на його творчість регіональних пам'яток, людей, історичного минулого та інші. Цікавою є представлена документальна база й сама хроніка перебування Тараса Шевченка на Поділлі, в поетичному форматі визначено вплив Поділля на творчість поета, а його відвідини Кам'янця–Подільського – на науковий, літературознавчий і поетичний пошук подолян.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Поділля, Кам'янець – Подільський археографічна комісія, П. Чуйкевич, фольклор.

Постановка проблеми. Яскрава особистість Шевченка, його життя і творчість були предметом дослідження не одного покоління подолян і знайшли різнопланове відзеркалення в думках і почуттях, щоденникових записах, листах, офіційних документах, працях істориків, літературознавців, художників, письменників. Сьогодні, дякуючи літературознавчим пошукам багатьох подвижників, стали відомі імена подолян-сучасників Тараса Григоровича, їх роль і місце в житті і творчості Кобзаря. А також факт його перебування на Поділлі восени 1846 р..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще 1894 р. цього факту торкнувся О. Левицький, в «Киевской старине» опублікувавши низку документів: розпорядження київського, подільського і волинського генерал – губернатора Д. Бібікова, його листи до подільського губернатора Афанасія Радіщева і глави Подільської єпархії архієпископа Арсенія та інші, які стали джерельною базою дослідження цієї події [10]. Не обійшли увагою творчість Кобзаря ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету, професор І. Огієнко (митрополит Іларіон), подоляни П. Богацький та К. Широцький.

Тема завжди була небезпечною, у радянські часи могла бути «прохідною» за умови представлення особи Т. Шевченка як революціонера-демократа, а в його творчості – антикріпосницьких, класових, атеїстичних аспектів. Саме під цим кутом зору зафіксувала факт перебування Т. Шевченка в губернському Кам'янці-Подільському «Історія міст сіл Української РСР. Хмельницька область», відмітивши: «Видатні представники російської і української культури цікавилися багатоміковою історією Поділля, сповненою драматичними подіями народної боротьби проти гнобителів. Так, поет революціонер Т. Шевченко, який 1846 р. побував у Кам'янці, розпитував про виступи селян проти поміщиків під проводом Кармалюка. Це знайшло відбиток у його «Щоденнику» та повісті «Варнак» [7, 303].

Після смерті Й. Сталіна, Я. Крочек і М. Карпович в статті про перебування Т. Шевченка на Поділлі вмістили в кам'янецькій міськрайонній газеті «Прапор Жовтня» [8]. Однак, не володіючи достатньою документальною базою, не змогли розкрити питання всесторонньо. Досить помітними історико-літературознавчими ретроспекціями стали публікації Л. Баженова, О. Будзея, В. Вінюкової, І. Винокура, О. Відоменка, О. Завальнюка, В. Мацька, Є. Назаренка, А. Паравійчука, В. Прокопчука, І. Рибак, П. Свідера, Є. Сохацької, Л. Третяк, С. Федоренка та ін. [1; 3; 4–6; 12; 13; 15–18].

Хоча, на наш погляд, найбільш вагомим внеском в осмислення епізодів життя і творчості Т. Шевченка, пов'язаних з Поділлям, є публікації літературознавця А. Сваричевського. Ще 1969 р. в статті «Земля, яку сходяв Тарас» на архівних матеріалах він достовірно окреслив тижневе перебування Кобзаря в Кам'янці-Подільському [20]. 1973 р. його статтю з цього ж питання оприлюднив журнал «Народна творчість та етнографія» [19]. Загалом вказаній темі А. Сваричевський присвятив більше 30 публікацій – статей, повідомлень, рецензій. Найбільш вагомими є окремі видання «Шевченко і Поділля», «На прекрасній Подолії», «Проскурів літературний», «Зустрічі далекі і близькі» [21–24]. Невипадково «Шев-

ченківський словник», підготовлений Інститутом літератури ім. Т. Шевченка, посилається на єдиного з Хмельниччини шевченкознавця А. Сваричевського та його статтю «Археографічна подорож Т. Шевченка на Поділля» [25].

Мета цієї статті – узагальнити відомі факти, представити документальну базу й хроніку перебування Тараса Шевченка на Поділлі, у краї, визнаному Лесею Українкою окрасою України, простежити вплив Поділля на творчість поета, а його відвідин Кам'янця-Подільського – на науковий, літературознавчий і поетичний пошук подолян.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що 21 вересня 1846 р. (за старим стилем) київський, подільський і волинський генерал-губернатор Дмитро Гаврилович Бібіков підписав розпорядження про відрядження Т. Шевченка в експедицію для збору фольклорно-етнографічного й документального матеріалу для Київської археографічної комісії, яка діяла під його патронатом: «Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

1-е. О народных преданиях, местных повестях и сказаниях и песнях, и всему, что Вы узнаете, составит описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в том виде, как они есть.

2-е. О Замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также и исторические сведения. С этих курганов снять эскиз на счет их формы и величины и списать каждый по собранным сведениям.

3-е. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить им описание, чтобы можно было распорядиться снять с них в будущем году рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги, то таковые доставить ко мне, или, узнав, где они находятся, о том донести.

4-е. Кроме сего отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимите: а) общий наружный вид Лавры, б) внутренность храма и в) вид на окрестность с террасы».

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки, по возвращении Вашем в Киев представить ко мне.

Подорожнюю и примерно на прогоны и кормовые 150 руб. серебром при расходной тетради вы получите из моей канцелярии» [10, 240].

Того ж дня підписав генерал-губернатор і лист на ім'я подільського цивільного губернатора генерал – майора Афанасія Радіщева з проханням надати всіляке сприяння Т. Шевченкові у виконанні доручення: «Сотруднику учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов, свободному художнику Шевченке поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, замечательных памятниках древности и т.п. Сообщая о сем вашему превосходительству, имею честь покорнейше просить не оставить распоряжением вашим, чтобы г. Шевченке при исполнении сего поручения было оказываемо надлежащее законное содействие» [10, 240].

Аналогічного листа задресував Подільському архієрею архієпископу Арсенію: «Высокопреосвященный владыко, милостивый архипастырь! Сотруднику учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов свободному художнику Шевченке поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, замечательных памятниках древности и т.п. Сообщая о сем вашему высокопреосвященству, имею честь всепокорнейше просить не оставить распоряжением Вашим, чтобы г. Шевченке оказываемо было со стороны духовных лиц надлежащее содействие в отношении поручения, в случае осмотра им каких церквей и монастырей» [3].

Водночас отримав Тарас Григорович «Открытое предписание», своєрідне посвідчення з вимогою до міської та земської поліції сприяти відрядженому у виконанні покладених на нього завдань: «Предъявителю сего, сотруднику высочайше учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов свободному художнику Шевченке поручено собрать в Киевской, Подольской и Волынской губерниях разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, древних памятниках, а также древние акты, бумаги и т.п. Почему предписывается градским и земским полициям Киевской, Подольской и Волынской губерний оказывать господину Шевченке при исполнении сего поручения самое деятельное законное содействие. Киев, октября ... дня 1846 года» [3]. Зі свого боку Т. Шевченко дав розписку про отримання документів і 150 руб. на витрати (до речі, сума на той час

була у два рази більшою річної зарплати бібліотекаря фундаментальної книгозбірні Подільської духовної семінарії).

Коли ж виїхав на Поділля тридцятидворічний співробітник Тимчасової комісії для розгляду давніх актів «вільний художник Шевченко», так представлений в листах самим генерал-губернатором. Вже в цьому питанні думки дослідників розбіглися. П. Жур, відомий шевченкознавець, твердить, що відбув він у середу 25 вересня 1846 р., а прибув під кінець дня у п'ятницю 27 вересня. Адже поштові екіпажі з Києва до Кам'янця-Подільського відправлялися двічі на тиждень – у середу і суботу. Є. Назаренко в нарисі «Тарас Шевченко і подоляни» доводить, що міг він виїхати з Києва лише в суботу 28 вересня, а прибути до Кам'янця в понеділок 30-го. Аргументує свою версію тим, що Д. Бібіков 26 вересня своєю резолюцією дозволив скарбникові прийняти від Т. Шевченка, який повернувся з відрядження на Полтавщину, залишки невитрачених грошей. Мовляв, не відчитавшись за попередню, Тарас Григорович не міг отримати наступну суму [13].

Натомість В. Бендюг висунув свою недостатньо аргументовану версію про те, що Т. Шевченко взагалі міг не бути в Кам'янці-Подільському, бо в «Подольских губернских ведомостях», які, як правило, вміщали повідомлення про приїзд посадовців із Києва, про нього не згадано. Наявність наведених нами документів, листа-відповіді подільського архієрея на адресу Д. Бібікова про те, що він дав розпорядження духовним установам і особам «о надлежащем содействии по собранию художником Т. Шевченко разных сведений о народных преданиях, древностях и о прочем», листа подільського губернатора аналогічного змісту, а також рапорту Т. Шевченка від 31 грудня 1846 р. на ім'я генерал-губернатора та повернення залишку 34 руб. 69 коп. із відпущених йому 150 руб., автором газетної статті «То чи ж відвідав Кам'янець Великий Кобзар» до уваги не була взята. Або ж ці документи йому не були відомі. Однак стаття викликала помітний резонанс [2].

П. Жур, вивчивши розклад руху поштових екіпажів, встановив маршрут Т. Шевченка на Поділля: Київ – Біла Церква – Серби – Могилів – Подільський – Курилівці – Літнівці (так тоді називалася Нова Ушиця, нині райцентр Хмельницької області) – Миньківці – Сцібори – Рахнівка – Кам'янець-Подільський.

У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1858 р.) згадує: «Нужно мне было съездить в Каменец-Подольский, я и Трофима взял с собой, а чтобы занять его чем-нибудь в дороге, я дал ему чистую тетрадку и велел записывать все, что случилось во время дороги, начиная с названия почтовых станций, сел, городов и рек» [14, 253]. Звичайно, якби зберігся такий зошит, він би допоміг розставити крапки над багатьма дискусіями, версіями.

Кожен із згаданих нами авторів зробив більший чи менший внесок у мозаїку фактів, подій, з якої історики та літературознавці вимальовували картину перебування Тараса Григоровича на Поділлі, його контактів з тогочасниками, природно-географічним, історико-культурним середовищем, палітру взаємовпливів краю на Кобзаря, а його творчості – на наукове, літературно-мистецьке життя подолян. Історики відтворили мозаїчну картину семиденного перебування поета в Кам'янці-Подільському, а літератори – олюднили її.

Документально доведено, що київський гість відвідав канцелярію губернатора і консисторію Подільської православної єпархії, можливо був прийнятий найвищими особами – губернатором генерал-майором А. Радіщевим і архієпископом Арсенієм (Ф. Москвіним), отримав від них поради. Як не як, а представник самого генерал-губернатора Д. Бібікова приїхав. Побував він і в чоловічій гімназії, мав зустрічі з директором М. Вошиніним, викладачем географії П. Чуйкевичем. Недарма ж 1992 р. на приміщенні колишньої гімназії (нині – споруда історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка) з'явилася меморіальна дошка: «У цьому будинку 1846 р. перебував великий український поет, художник, революційний демократ Т. Г. Шевченко».

Найбільше часу провів у товаристві Петра Омеляновича Чуйкевича, з яким познайомився ще в Києві. Дворянин з Глухівського повіту Чернігівської губернії П. Чуйкевич був одним з кращих вихованців М. Максимовича, ще студентом Київського університету св. Володимира збирав фольклор, любив і майстерно виконував народні пісні. Познайомив їх П. Куліш. Не раз спілкувалися в колі людей, які згодом були притягнуті до відповідальності в справі Кирило-Мефодіївського братства. Заарештований, але згодом відпущений Петро Омелянович на допиті підтвердив, що мав з Тарасом Григоровичем щонайменше три зустрічі [29], але це було пізніше.

У Кам'янці-Подільському ж їм було про що поговорити. Одного цікавили київські новини, другого – історія й об'єкти культурної спадщини Кам'янця. Прогулянки містом, зустрічі зі знайомими і друзями П. Чуйкевича, відвідини фортеці, розповіді про У. Кармалюка наповнили їх спілкування цікавим змістом і приємними емоціями. А на прощання в альбомі Тараса записав ще й три пісні: «Ой, Кармалюче, по світу ходиш», «Зійшла зоря ізвечора», «Пливе щука з Крименчука» [24]. Міг бути Т. Шевченко і в Подільській духовній семінарії, яка знаходилася неподалік гімназії, поруч з Іоанно–Предтеченським кафедральним собором. Збирач фольклору Т. Шевченко, а це було одне із завдань, визначених розпорядженням Д. Бібікова, не міг обійти П. Гліщинського – викладача і бібліотекаря семінарської фундаментальної книгозбірні, який збирав матеріали про історію церков і парафій Подільської єпархії. Ймовірно, побував він і на Кармалюковій горі неподалік Кам'янця, щоб більше дізнатися про легендарного подільського месника. Ця поїздка майстерно описана Миколою Магєрою в повісті «Кам'янецькими стежками» [11].

Найбільше вабило саме місто з багатовіковою історією і чисельними пам'ятками. Можливо скористався послугами міського архітектора Корчевського, який досконало знав історію архітектурних об'єктів. Зокрема Миколаївської церкви XIV ст., домініканського, тринітарського соборів тощо.

Не менший інтерес для Т.Г. Шевченка міг скласти А. Коціпінський – музикант, педагог, збирач подільського пісенного фольклору (укладач збірки «Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і Малоросії»), композитор, аранжувальник, автор відомої «Гандзі». Саме в цей час під його педагогічним керівництвом опанував основами музичної грамоти дунаївчанин В. Заремба – майбутній композитор і музикант, автор романсів «Дивлюсь я на небо», «Повій, вітре, на Україну», музичних обробок «Де грім за горами, де сонечко сяє», «Ой зійди, зійди ти, зронько та вечірняя», «Чи я в лузі не калина була», «Ой, місяцю, місяченьку! Не світи нікому», «Сонце низенько, вечір близенько», «Козак від'їжджає, дівчинонька плаче», які ввійшли в золотий фонд фортепіанної музики. Під впливом творчості, а можливо й зустрічі в Кам'янці-Подільському, згодом написав він біля 30 творів на слова Т. Шевченка. Серед них «Якби мені, мамо, намисто», «Утоптала стежечку», «Якби мені черевички», «Калина» та ін. [16, 12].

Дорога з Поділля на Волинь у жовтні 1846 р. простелилася в напрямку Нігина. У далині залишилися Гуменці, Кармалюкова гора, потім Тинна, Ярмолинці, Проскурів. Запамятувалася вражаюча своїми багатометровими мурами Меджибізька фортеця, дещо менша – Лещівська. Неподалік неї, десь за цвинтарною загорожею, покоїлося тіло підступно вбитого Устима Кармалюка. Так закінчувалася подорож Поділлям. Все це потім, на заслання Т. Шевченко згадав у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», міркуючи над причинами існування в Подніпров'ї безлічі курганів, а на Поділлі – фортець і замків: «Они говорят о рабстве и свободе. Бедная, малосильная Волянь и Подолия, они охраняли своих распинателей в неприступных замках и роскошных палатах. А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина туго начиняла своим вольным и вражьем трупом неисчислимые огромные курганы. Она славы на поталу не давала, врага – деспота под ноги топтала и, свободная, нерастленная, умирала. Вот что значат могилы и руины. Не напрасно грустны и унылы наши песни, задумчивые земляки мои. Их сложила свобода, а пела тяжкая одинокая неволя» [14, 292].

А риси У. Кармалюка проглядають в образі Варнака – таврованого каторжника в однойменних поемі та повісті [26–27]. І хоч сивий дід – герой поеми «Варнак», як і Кирило (Ян, Ясь) у повісті «Варнак», – волинянини, все ж долею вони дуже схожі на подолянина Устима Кармалюка. Як і він наділені гострим розумом. Кожному випало служити при дворі сільських поміщиків і бачити їх розбещеність зсередини. Помстившись кривдникам, обрали вони «зелену хату і кімнату у гаю темному», стали керівниками ватаг і «різали все, що паном звалось, без милосердя і зла» [27, 67]. Та й методи, і регіон дій нагадують все того ж Устима. «Рыцарскими подвигами я снискал любовь крестьян на Подолии и Волянии», – свідчив старий каторжник Кирило з повісті «Варнак» [27, 144]. Він «немилосердно грабував багатих» і бідним роздавав. Саме про такого Кармалюка розповідають десятки переказів, пісень.

Образ подільського ватага Устима Кармалюка супроводжував Тараса Шевченка і після заслання. 20 травня 1858 р. в своєму «Щоденнику» записав він відомі рядки з пісні: «Зовуть мене розбійником, / Кажуть, що вбиваю, – / Я нікого не вбив іще, / Бо сам душу маю. /

Возьму гроші в багатого, / Убогому даю, / І, так людей поділивши, / Сам гріха не маю». Ще й приписав: «Сочинение этой весьма немудрой песни приписывают самому Кармелюку. Клевещут на славного рыцаря. Это рукоделье мизерного Падурь» [28, 215]. Не забув він і записані П. Чуйкевичем народні пісні. У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» в російськомовній транскрипції наводить слова з пісні: «Зийшла зоря извечора, / не назорилася, / Прийшов милый из походу, / я не надывылася» [14, 351]. Згадає і фінал свого відрядження: «Измеривши вдоль и поперек Волынь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев» [14, 353].

Висновки. Життя і творчість Великого Кобзаря знайшли благодатний відгук у краї, який він відвідав майже 170 років тому. У назвах населених пунктів, площ і вулиць, у пам'ятках. Його ім'я присвоєно багатьом закладам, 1994 р. встановлена обласна премія його імені. Серед 32 лауреатів – письменники Микола Магера, Микола Федунець, Григорій Храпач, директор Дунаєвської районної бібліотеки Тамара Прокопчук, літературознавець Анатолій Сваричевський, актор Леонід Диса і десятки інших митців Хмельниччини. Його вивчають, досліджують історики, літературознавці, краєзнавці. Колектив упорядників-працівників наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, підготувавши до 200-річчя Великого Кобзаря бібліографічний покажчик «Шевченкіана Хмельниччини», зафіксував у ньому більше 1000 публікацій, присвячених Т. Шевченку та його перебуванню в краї.

Список використаної літератури

1. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. Історіографія. Біобібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець–Подільський : Кам'янець–Подільська міська друкарня, 1993. – 480 с.
2. Бендюг В. То чи ж відвідував Кам'янець Великий Кобзар / В. Бендюг // Подільські вісті. – 2006. – 21 лип. (№ 102); 25 лип. (№ 103).
3. Будзей О. Кобзар і Кам'янець. Документи / О. Будзей // Подолянин. – 2014. – 28 лют. (№9). – С. 8.
4. Відоменко О. Оплаканий і зраджений: нариси і статті / О. Відоменко. – Хмельницький : Поділля, 2000. – 152 с.
5. Відоменко О. А. Сумна та радісна шевченкіана / О. А. Відоменко. – Хмельницький : Поділля, 1996. – 53 с.
6. Відоменко О. Чи варто знімати кіно про нерозділене кохання Т. Шевченка? / О. Відоменко // Подільський кур'єр. – 1999. – 5 берез. (№9).
7. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 639 с.
8. Крочек Я. Т. Г. Шевченко і Поділля / Я. Крочек, М. Карпович // Прапор Жовтня. – 1960. – 23 листоп.
9. Кульбовський М. Подільська шевченкіана. Лауреати обласної премії імені Тараса Шевченка. 1993–2000. – Хмельницький : Поділля, 2001. – 96 с.
10. Левицкий О. Археологические экскурсии Т. Г. Шевченка в 1845–1846 гг. / О. Левицкий // Киевская старина. – 1894. – Т. XLIV. – С. 231–244.
11. Магера М. М. Кам'янецькими стежками: повість / М. М. Магера. – Хмельницький : Облполіграфвидав, 1989. – 158 с.
12. Мацько В. П. Шевченко у серці моїм / В. П. Мацько. – Хмельницький : Поділля, 1996. – 60 с.
13. Назаренко Є. Д. Тарас Шевченко і подоляни / Є. Д. Назаренко. – Хмельницький : НВП «Евріка» ТОВ, 2003. – 32 с.
14. Шевченко Т. Г. Прогулка с удовольствием и не без морали / Т. Г. Шевченко // Шевченко Т. Г. Твори : у 5 т. – К., 1985. – Т. 4: Повісті. – С. 226–358.
15. Прокопчук В. С. Т. Г. Шевченко в долі Дунаєвщини / В. С. Прокопчук // Тарас Шевченко і сучасність : зб. матеріалів і тез міжнар. наук.–теорет. конф. 21 травня 1996 р. – Рівне, 1996. – С. 225–227.
16. Прокопчук В. С. З народних глибин. Славетні подоляни / В. Прокопчук. – Хмельницький : Облполіграфвидав, 1991. – 97 с. : ілюстр.
17. Прокопчук В. С. З Шевченком у серці / В. Прокопчук // Спадщина Т. Г. Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти : зб. наук. статей. – Хмельницький, 2001. – С. 98–102.
18. Прокопчук В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В. Прокопчук. – К. : Рідний край, 1995. – 204 с.
19. Сваричевський А. В. Археографічна подорож Т. Г. Шевченка на Поділля / А. В. Сваричевський // Народна творчість та етнографія. – 1973. – № 2. – С. 80–82.
20. Сваричевський А. В. Земля, яку сходить Тарас / А. В. Сваричевський // Радянське Поділля. – 1969. – 9 берез.
21. Сваричевський А. В. Зустрічі далекі і близькі / А. В. Сваричевський. – Хмельницький : НВП «Евріка» ТОВ, 2003. – 44 с.
22. Сваричевський А. В. На прекрасній Подолії. Сторінки подільської шевченкіани / А. В. Сваричевський. – Хмельницький : НВП «Евріка» ТОВ, 2001. – 55 с.
23. Сваричевський А. В. Проскурів літературний від давнини до сучасності : нариси / А. В. Сваричевський. – Хмельницький : НВП «Евріка» ТОВ, 1998. – 156 с.
24. Сваричевський А. В. Шевченко і Поділля. Земля, яку сходить Тарас / А. В. Сваричевський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – 62 с.

25. Шевченківський словник / редкол. : Є. П. Кирилюк (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1978. – Т. 2: Мол–Я. – 411 с.
26. Шевченко Т. Г. Твори : у 5 т. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 2: Поетичні твори (1847–1861). – 496 с.
27. Шевченко Т. Г. Твори : у 5 т. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – 381 с.
28. Шевченко Т. Г. Твори : у 5 т. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 5: Автобіографія. Щоденник. Вибрані листи. – 524 с.
29. Шевчук С. Петро Чуйкевич: учитель, етнограф, фольклорист / С. Шевчук // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури : зб. матеріалів і тез наук. конф., 29–30 вересня 1998 р. – Рівне, 1998. – С. 205–210.

Одержано редакцією 19.11.2014
 Прийнято до публікації 25.12.2014

Аннотація. *Прокопчук В.С., Брыцкий П.П. Подолье в жизни и творчестве Тараса Шевченко. В статье речь идёт о творческой поездке Т.Г. Шевченко на Подолье. Как известно, он был отправлен генерал-губернатором Дмитрием Бибиковым в экспедицию по Киевской, Подольской и Волынской губерниям для сбора фольклорно-этнографического и документального материала для Киевской археографической комиссии, которая действовала под его патронатом. Авторы используют малоизвестные факты, мемуарные источники, архивные записи пытаются составить общую картину не только фактического передвижения Тараса Григорьевича по территории губернии, но и проанализировать влияние на его творчество региональных памятников, людей, исторического прошлого и др. Интересна представлена документальная база и сама хроника пребывания Тараса Шевченко на Подолье, в поэтическом формате определено влияние региона на творчество поэта, а его посещение Каменец-Подольского – на научный, литературоведческий и поэтический поиск самих подолян.*

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Подолье, Каменец-Подольский археографическая комиссия, П. Чуйкевич, фольклор.

Summary. *Prokopchuk V.S., Brytskyi P.P. Podillya in life and works of Taras Schevchenko. The article is dedicated to the problem of participating Taras Schevchenko in The temporary commission for ancient acts examination (Kyiv archaeographic commission) in Kamianets-Podilskyi in 1846. It is known that he was sent in expedition to Kyiv, Podillya and Volyn provinces by governor-general Dmytro Bibikov, in order to collect folkl and ethnographic data with documentary materials for Kyiv archaeographic commission, that was under Bibikov patronage. Using unknown facts, memoirs and archive notes, the authors are trying to put down the general map of Taras Schevchenko's movement on the territory of province but also to analyze the impact of regional monuments, people and historical past on his works. The document base and the chronicle of Taras Schevchenko's stay in Podillya are presented rather remarkable. The impact of Podillya on his works is presented in poetic format as well as the influence of his stay in Kamianets-Podilskyi on scientific, poetic and literature pursuit of the people in Podillya.*

Key words: Taras Schevchenko, Podillya, Kamianets-Podilskyi, archaeographic commission, P. Chuikevych, folklore.

УДК 94(477.5)“XIX/XX”+411.16

В. О. Доценко

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО КОЛОНІЗАЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті, на основі аналізу періодичної та монографічної літератури, простежена історія виникнення та діяльності Єврейського колонізаційного товариства в українських губерніях Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. Товариство фінансово і матеріально-технічно допомагало єврейській професійній освіті, сприяло створенню сільськогосподарських єврейських поселень на Півдні України, активно кредитувало єврейських ремісників і кустарів.

Ключові слова: євреї, еміграція, Єврейське колонізаційне товариство, Російська імперія.

Постановка проблеми. Тривалий час проблеми історії єврейської громади України розглядалися науковцями фрагментарно, а такому явищу, як єврейська громадська ініціатива, надавалося другорядне значення. Майже повністю заперечувалася будь-яка роль цього суспільно-політичного феномена за розв'язання економічних і соціальних проблем єврейсь-